

Krönika

I Palermo är till och med polisen konkurrensutsatt. Kanske är Sicilien en förebild för oss?

Maffians godtycke

Tredje världen börjar i Rom! Norra Italien sjuder av initiativ, företagaranda och välstånd. I Lombardiet ligger BNP per capita över den svenska, men söder om Rom tar fattigdomen vid. Sicilien är ett samhälle präglad av långt gångt förfall.

Överallt kan man se spåren efter de många kulturer som under tre årtusenden avlöst varandra på den strategiskt belägna medelhavsn: de vackra grekiska tempelruinerna vid Agrigento och Selinunte, den magnifika romerska amfiteatern i Taormina, huvudstaden Palermos normandiska 1100-talskatedral och regionalregeringens kansli, Palazzo Reale, av arabiskt ursprung.

Listan över Siciliens erövrare är nästan lika lång som Palermos huvudgata, via Vittorio Emanuele: fenicier, greker, kartager, romare, bysantiner, araber, normander, tyskar, fransmän, spanjorer...

Under högmedeltiden hade Palermo rykte om sig att vara Europas mest magnifika stad. Prakten är alltjämt skönjbar men svårt bedagad. Palatsfasaderna är spruckna och smutsiga, skulpturerna eroderade. Det är inte bara i Palermo som tillgången på murbruk, färg och penslar verkar ha varit obefintlig alltsedan medeltiden. Det gäller för de flesta av Siciliens städer och samhällen. Underhållet är lika obefintligt som det var i realsocialismens Östeuropa.

Den främsta förklaringen till Siciliens ekonomiska stagnation är med största sannolikhet maffiaväldet. Mafia har blivit synonymt med organiserad brottslighet i största allmänhet. Men de syditalienska maffiafamiljernas basnäring är inte knarksmuggling, vapenhandel eller annan mer eller mindre spektakulär internationell kriminalitet. De säljer beskydd.

I de flesta länder har staten monopol på våldet och rättskipningen. Men på Sicilien är det flera om budet. Den italienska staten har inte förmått hävda sitt monopol i konkurrens med den frilansande polisverksamhet och rättskipning som maffiabossarna under våldshot tvingar sicilianska näringsidkare och privatpersoner att betala för.

Beskyddet är ett rättsövergrepp i sig, en ren affärsverksamhet som helt styrs av lönsamhetssträvanden

I motsats till det polisskydd som den demokratiska staten erbjuder i utbyte mot skattebetalningar, präglas maffiasamhällets beskydd inte av några rättsäkerhetsideal. Beskyddet är ett rättsövergrepp i sig, en ren affärsverksamhet som styrs av lönsamhetssträvanden. Plötsligt kan nya regler införas.

Osäkerheten om vad som gäller blir inte mindre av att det egentligen är fel att tala om maffian, som om det vore en enda organisation. Även om det ibland finns en *capo di tutti*, bossarnas boss, så består maffian i själva verket av flera maffior, som säljer beskydd i konkurrens med varandra. Ibland leder konkurrensen till krig. Det hela påminner inte så lite om forna tiders feodalvälden.

Affärsverksamhet och företagande trivs bäst i miljöer där spelreglerna är klara och framtiden möjlig att förutse. Schweiz är inte bara Västeuropas rikaste land. Schweiz har också det mest stabila och förutsägbara regelverket. Det ändras sällan.

I Sverige finns inga maffior av siciliansk modell, men vi har istället Västeuropas mäktigaste och mest kläffringa politiker. Sedan regeringsskiftet 1994 har det gjorts cirka 120 förändringar i skattesystemet och 340 i de sociala välfärdsprogrammen. Det enda man kan vara riktigt säker på i Sverige är att årets spelregler inte kommer att gälla nästa år.

Så låg det inte till för ett kvartssekel sedan, då Schweiz ännu delade förstaplatsen i den europeiska välfärdsligans topp med Sverige! Men Sicilien var maffiadominerat och fattigt redan då.

13 november 1997
AXEL ODELBORG

Kvinna och knekt

1600-talets kvinnor armbågar sig frejdigt förbi både genus och diskurser, noterar Klas Östman. De är värda att lära känna.

Den 10 mars 1713 lämnade Ulrika Eleonora Stålhammar släktgården Stensjö i Svenarums socken i Småland för att resa till Stockholm. Men någon Ulrika Eleonora nådde aldrig huvudstaden. Hon hade nämligen stannat till i en skog på vägen och bytt kläder. In i Stockholm red istället en viss Wilhelm Edstedt.

Historia

Eva Österberg (red)
*Jämmerdal och fröjdesal:
Kvinnor i stormaktstidens Sverige
Atlantis, 1997*

Denne Wilhelm Edstedt försörjde sig under ett par år på lite av varje, bland annat som allt i allo hos en gardeslöjtnant. Och det kanske gav mersmak, eftersom han så småningom tog värvning vid artilleriet och stannade kvar som knekt ända till 1726. Om inte annat måste han ju försörja förra pigan Maria Lönnman, som han gift sig med i april 1716.

Hunnen så långt i sitt liv som man trottade Ulrika Eleonora Stålhammar av någon anledning på maskeraden, och tog kontakt med sin inflytelserika släkting Sofia Drake för att ordna sin återkomst som kvinna.

Human lösning

Hur släktingen reagerade efter alla dessa år förtäljer inte historien, men klart är att hon raskt tog hand om de praktiska arrangemangen. Maria Lönnman fick tjänst som hushållerska hos Sofia Drake och Ulrika Eleonora skickades för säkerhets skull till Danmark. Under tiden tog släkten kontakt med myndigheterna, som lyckligtvis var något osäkra på vilket brott som egentligen begåtts. Värst var nog att hon genom sitt äktenskap med Maria hade förlätt prästen i hans heliga ämbete, men Ulrika Eleonora slapp slutligen undan med en månads fängelse.

Illu slutade slutade det däremot för Lisbetha Olsdotter, som också hon klädde ut sig till man, tog värvning, gifte sig och blev upp-täckt. Eftersom Lisbetha redan var gift och hade barn, men däremot inte några inflytelserika släktingar, var Svea hovrätts dom givna. För tvegitte och bedrägeri: halshuggning.

Ulrika Eleonora och Lisbetha skildras av Eva Österberg i en antologi som hon också redigerat, *Jämmerdal och fröjdesal: Kvinnor*

Engelskt sommarnode i ett kopparstick från 1644 av Wenceslaus Holler.

i stormaktstidens Sverige. I bokens inledning ställer Österberg tre teser om kvinnornas ställning under 1500- och 1600-talen mot varandra. Blev den sämre, blev den bättre eller blev det olika i olika länder och för olika grupper kvinnor?

Försämringstesen beskriver hur 1500- och 1600-talens starkare centralmakt gav männen nya karriärmöjligheter i arméer och byråkratier, medan kvinnorna ställdes utanför. Politikens formalisering och släktsamhällets gradvisa försvagning ska enligt det synsättet ha undergrävt kvinnornas ställning. Manligt och kvinnligt blev i alla sammanhang mer åtskilt, och den protestantiska kyrkan ägnade sig ivrigt åt att övervaka och straffa sexuella avvikelser.

En annan skola hävdar att krig och byråkratisering var mindre viktigt än ekonomiska processer. Genom en begynnande industrialisering (gångse moderner är "protoindustrialisering") öppnades nya möjligheter för kvinnor, som ledde till att de könsbundna arbetsmönstren bröts upp.

Enligt den tredje ståndpunkten kan man inte urskilja några entydiga förändringar. Olika religioner, olika ekonomiska och sociala strukturer, olika ålder och status gjorde så stor skillnad att man inte ens inom samma land kan urskilja den första eller andra tesens klara mönster.

Tvegitte hot mot samhället

Ulrika Eleonora Stålhammars och Lisbetha Olsdotters öden är ett exempel på detta, menar Österberg. Det var inte bara deras olika ursprung som hade betydelse. Eftersom Ulrika Eleonora inte som Lisbetha hade gjort sig skyldig till tvegitte, såg domstolen ganska milt på hennes eskapader. Det var bara

vissa aspekter av kvinnlig (och manlig) sexualitet som blev strängare övervakad. Tvegitte var ett direkt hot mot samhällets grundvalar, medan kvinnlig homosexualitet knappast existerade i lagens ögon.

Troligtvis tack vare att de medverkande historikerna (till stor del Österbergs gamla och nuvarande elever) håller sig till den tredje ståndpunkten, den minst rätlinjiga, har antologin fyllts med levandegjorda människor och klara fakta istället för testuggande.

Fabian Perssons uppsats "Dog utlevad cammarfröken" är ett fascinerande stycke om ogifta adels- och borgardöttrars möjligheter att skaffa sig anseende och inflytande utanför den formella, manliga byråkratin, nämligen som hovdamer. Malin Lennartsson skildrar en rättegång om brutet äktenskapslöfte, där både rådstugurätt och domkapitel anstränger sig för att få en halsstarrig fader att låta dottern gifta sig av kärlek.

Att förbereda sig för en förlossning innebär självklart också att genom nattvardsgång förbereda sig för att möta sin skapare.

Magnus Perlestan och Jan Samuelsson beskriver hur det i bonde- respektive adelsståndet var ganska vanligt att kvinnor förestod egna gårdar, vilket väl kan ses som positivt ur något slags modern jämställdhetsaspekt. Det var bara det att de gjorde det som ånkor och Perlestan påpekar var det inte något eftersträvt för en bondkvinna under stormaktstiden, då både mannens och hustruns arbete oftast var nödvändigt för att kunna driva gården vidare på lång sikt. Snarare var det en tragedi.

Döden lurade ständigt

Och på ett mycket gripande sätt skriver Barbro Bergner om de kvinnoideal som kommer till synes i tidens likpredikningar. Döden lurade ständigt: att förbereda sig för en förlossning innebar självklart också att genom nattvardsgång förbereda sig för att möta sin skapare. I skuggan av detta sågs dygd och gudsfuktan som det viktigaste i varje kvinnas liv och i det dygdiga levernet ingick att i allt vara sin man underdånig. Ändå, menar Bergner, syns i likpredikningarna också en motsatt tendens, en seg kulturell tradition som uppmanar kvinnlig självständighet och företagsamhet.

Trots att moderaternas genus och diskurs flitigt används i *Jämmerdal och fröjdesal* gör sig ingen av författarna skyldig till det annars så vanliga felet att begrava det levande förflutna under drivor av pretentiöst svammel. Vad en diskurs egentligen är begriper jag fortfarande inte, men Ulrika Eleonora Stålhammar, de utlevade cammarfröknarna och de arbetssamma bondänkorna är alla värda att lära känna.

Citatet

Stor konst – och litteratur – tror jag bara kan skapas i samhällen där det finns yttrandefrihet.

– Arne Ruth
DN:s kulturredaktör, i DN 12/11